

دانشگاه پیام نور

پایان نامه

برای دریافت درجه ی کارشناسی ارشد
در رشته ی زبان و ادبیات فارسی

دانشکده : تحصیلات تکمیلی

گروه علمی: زبان و ادبیات فارسی

عنوان پایان نامه:

فرهنگ موضوعی شعر کودک

(بر اساس اشعار مصطفی رحماندوست و افسانه شعبان نژاد)

استاد راهنما:

دکتر محمد شکرانی

استاد مشاور:

دکتر علی محمد گیتی فروز

نگارش:

ژیلا آذرپی

شهریور

1387

پیشکش به :

نغمه ساز لایلی های سبز محبت مادرم
و به یاد روح بلند ایمان و صلابت پدرم

و تقدیم به :

همسر مهربانم به پاس همدلی هایش .
و به کودکان دلبندم

«حسین» و «هستی»

و همه ی کودکان مسلمان جهان.

با سپاس از الطاف یزدان

و

با تشکر فراوان از جناب آقای دکتر «محمد شکرانی» که بارهنمودهای عالمانه ی خویش در تمامی مراحل تحقیق روشنی راهم بودند. وبا سپاس و تقدیر از جناب آقای دکتر «علی محمد گیتی فروز» که مشاوره ی این پایان نامه را بر عهده داشتند . و با قدردانی از جناب آقای دکتر «مهدی کدخدای طراحی» که زحمت داوری این اثر را تقبل نمودند. همچنین از همدلی دو شاعر ارجمند عرصه ی شعر کودک، جناب آقای «مصطفی رحماندوست» و سرکار خانم «افسانه شعبان نژاد» صمیمانه سپاسگزارم.

چکیده

این اثر، فرهنگی است جامع که اکثر مضامین شعر کودک را در یک چارچوب موضوعی خاص دربرمی گیرد. آثار منظوم مصطفی رحماندوست و افسانه شعبان نژاد که دارای مخاطبانی از گروه سنی پیش دبستانی تا سال های پایان دبستان هستند در این فرهنگ ضمن یک تقسیم بندی موضوعی مورد بررسی قرار گرفته اند.

هدف عمده ی پژوهش، علاوه بر کمک به روند اعتلای شعر کودک در ایران و تقدیر از زحمات بزرگان این وادی، تنظیم منبعی است جامع برای دسترسی پژوهندگان به اشعار با موضوعات خاص.

در این پژوهش، پس از ارائه ی کلیاتی پیرامون ادبیات کودکان و نوجوانان و گذر کوتاهی بر ویژگی های اشعار دو شاعر مورد نظر از دیدگاه زیبایی شناسی و عناصر خیال، در قالب یک فرهنگ موضوعی، اشعار دو شاعر کودک گردآوری و تنظیم شده است و هر شعر متناسب با نوع موضوع و مضمون خاص خود در یک حیطه ی موضوعی ویژه قرار گرفته است.

آشنایی با حیوانات، آشنایی با مشاغل، آمادگی برای ورود به اجتماع، آموزش اعداد، اشعار نوازش، بازی ها، پرورش فکری و عاطفی کودکان، پوشاک کودکان، تشویق به انجام امور مثبت، چیستان، حقوق کودکان، سرگرمی ها، شناخت اشیا و پدیده ها، شناخت رنگ ها، شناخت میوه ها، دعاها، کودکان، درس و مدرسه، طنز و فکاهی، کار کودکان، لالایی ها، مثل ها و مثل ها و هنر و فرهنگ مضامین مورد نظر این پژوهش هستند. و اشعار مورد نظر از نظر مضامین فوق مورد ارزیابی قرار گرفته اند و با ترتیب خاص الفبایی در فرهنگ موضوعی به کار رفته اند.

محدوده ی پژوهش، کلیه ی آثار منظوم مصطفی رحماندوست و اکثر اشعار افسانه شعبان نژاد در حیطه ی کودکان زیر 12 سال است.

پرورش فکری و عاطفی کودکان، به ویژه در بخش طبیعت، اعم از طبیعت بیرونی و درونی، انواع بازی ها، دین و خدا باوری و شناخت حیوانات، بیش از سایر موضوعات در شعر این دو شاعر کودک کاربرد دارد.

فهرست مطالب

مقدمه

صفحه

1

بخش اول : کلیات تحقیق

فصل اول

1- مصطفی رحماندوست (شرح احوال و آثار)

11 2- آثار منظوم مصطفی رحماندوست

14

17

3- افسانه شعبان نژاد (شرح احوال و آثار)

فصل دوم

22

1-2-1- کودکی چیست؟

26

1-2-2- زیبایی شناسی کودکانه

29

1-2-3- جایگاه کودکان ایرانی در طول تاریخ

1-2-4- مبانی ادبیات کودکان و نوجوانان

31

الف- تعاریف

32

ب- اهداف ادبیات کودک و نوجوان

32

ج- ویژگی های شعر کودک و نوجوان

34

د- مضامین و موضوعات شعر کودک

فصل سوم (نگرشی بر موضوعات اساسی شعر کودک)

38

1-3-1- دین

1-3-2- طبیعت

41

1-3-3- لالایی ها

43

1-3-4- بازی ها

46

1-3-5- مثل ها، چیستان ها و مهملات

48 فصل چهارم (نگاهی اجمالی به تاریخچه ی ادبیات کودکان و نوجوانان)

1-4-1- تاریخچه در جهان

52

1-4-2- تاریخچه در ایران

الف- پیش از ورود اسلام

54

ب- پس از ورود اسلام

ج- پس از پیروزی انقلاب اسلامی

56

1-4-3- تجلی ادبیات کودکان و نوجوانان در کتاب های درسی

57

بخش دوّم : بررسی ابزارهای شعرآفرین

در آثار دو شاعر کودک

(مصطفی رحماندوست و افسانه شعبان نژاد)

2-1- مضمون

59

2-2- زیبایی شناسی

63

2-3- موسیقی

69

بخش سوّم : فرهنگ موضوعی شعر کودک

(بر اساس اشعار مصطفی رحماندوست و افسانه شعبان نژاد)

3-1- فصل اوّل : آشنایی با حیوانات

	3-1-1-اردک	72
	3-1-2-اسب	72
	3-1-3-الاغ	72
3	3-1-4-ببر	7
	3-1-5-بره	73
73	3-1-6-بُز	73
74	3-1-7-بُزغاله	74
74	3-1-8-جوجه	79
79	3-1-9-جیرجیرک	80
80	3-1-10-خرس	80
80	3-1-11-خروس	81
81	3-1-12-روباه	81
81	3-1-13-زنبور	82
82	3-1-14-سگ	83
83	3-1-15-شاپرک	85
85	3-1-17-شتر	85
85	3-1-19-شترمرغ	86
86	3-1-20-شیر	86
86	3-1-21-طوطی	86
86	3-1-22-فیل	86
86	3-1-23-قورباغه	87
87	3-1-24-کبوتر	88
88	3-1-25-کرگدن	88
88	3-1-26-کفشدوزک	

89	3-1-27- کلاغ
92	3-1-28- گاو
93	3-1-29- گربه
94	3-1-30- گنجشک
94	3-1-31- گوزن
94	3-1-32- لک لک
94	3-1-33- ماهی
96	3-1-34- مرغابی
96	3-1-35- مرغ خانگی
97	3-1-36- مورچه
98	3-1-37- میمون
	فصل دوم : آشنایی با مشاغل
99	3-2-1- باغبان
99	3-2-2- پرستار
99	3-2-3- خبرنگار
100	3-2-4- نامه رسان
100	3-2-5- نانوا
	فصل سوّم: آمادگی برای ورود به اجتماع:
	- آشنایی با وسایل نقلیه و مقرّرات عبور و مرور
	الف- وسایل نقلیه:
101	3-3-1- اتوبوس
101	3-3-2- اتومبیل
101	3-3-3- دوچرخه
101	3-3-4- قطار
101	3-3-5- کالسکه
102	3-3-6- کشتی
102	3-3-7- موتورسیکلت

102	3-3-8- هواپیما
102	ب- مقرّرات عبور و مرور
	فصل چهارم
103	آموزش اعداد
	فصل پنجم
107	اشعار نوازش
	فصل ششم
117	بازی های کودکان
	فصل هفتم : پرورش فکری و عاطفی کودکان
	3-7-1- توصیف طبیعت بیرونی
	الف- عناصر طبیعی
143	1- آب
144	2- آفتاب
148	3- ابر
149	4- باد
154	5- باران
160	6- برف
161	7- جنگل
163	8- رنگین کمان
163	9- رودخانه
164	10- دریا
164	11- ستاره
165	12- شب
167	13- ماه
	ب- فصل ها
168	1- بهار
176	2- پاییز

182	3- تابستان
185	4- زمستان
	ج- گیاهان
189	1- برگ
191	2- قاصدک
192	3- گل
	2- توصیف طبیعت درونی
197	الف- ترخّم به حیوانات
204	ب- دین و خدا باوری
210	1- روزه
210	2- نماز
212	ج- مهرورزی
	1- محبّت در خانواده:
242	- برادر
243	- پدر
249	- خواهر
251	- مادر
	2- خویشاوندان
253	- خاله
253	- مادر بزرگ
254	3- گروه همسالان
262	د- وطن دوستی
262	- انقلاب اسلامی
266	- دفاع مقدّس
267	- شهادت
	فصل هشتم
268	پوشاک کودکان

فصل نهم: تشویق به انجام امور مثبت :

- 270 3-9-1- حفظ محیط زیست
- 272 3-9-2- خوشرویی
- 275 3-9-3- رعایت ادب و احترام
- 285 3-9-4- رعایت بهداشت
- 286 3-9-5- دقت در کارها
- 287 3-9-6- سحرخیزی
- 288 3-9-7- وقت شناسی
- 289 3-9-8- همکاری

فصل دهم

- 291 چیستان

فصل یازدهم

- 298 حقوق کودکان

فصل دوازدهم

- 301 سرگرمی های کودکان

فصل سیزدهم: شناخت اشیا و پدیده ها:

- 305 3-13-1- بشقاب پرنده
- 305 3-13-2- خواب
- 307 3-13-3- دود
- 308 3-13-4- صندلی
- 308 3-13-5- نور

فصل چهاردهم:

- 309 شناخت رنگ ها
- 309 3-14-1- آبی
- 310 3-14-2- زرد
- 310 3-14-3- سبز
- 310 3-14-4- سفید

310	3-14-5- قرمز
311	3-14-6- قهوه ای
311	3-14-7- نارنجی
	فصل پانزدهم : شناخت میوه ها
312	3-15-1- انار

	33-15-2- انجیر
	312
	3-15-3- انگور
	312
	3-15-4- توت فرنگی
	312
	3-15-5- خربزه
	313-15-6- خرمالو
	313
	3-15-7- خیار
	313
	3-15-8- سیب
	313
	3-15-9- طالبی
	313
313	3-15-10- گلابی
	3-15-11- گیلاس
	313
	3-15-12- لیمو
	313
	3-15-13- موز
	314

	3-15-14- نارنگی
	314
	3-15-15- هلو
	314
314	3-15-16- هندوانه
	فصل شانزدهم
315	دعاهای کودکان
	فصل هفدهم
318	درس و مدرسه
	فصل هیجدهم
321	طنز و فکاهی
	فصل نوزدهم
325	کار کودکان
	فصل بیستم
326	لالایی ها
	فصل بیست و یکم
331	مثل ها و مثل ها
	فصل بیست و دوّم
350	هنر و فرهنگ
	فصل بیست و سوّم
	سایر موضوعات
	3-23-1- آرزوهای کودکان
	353
	3-23-2- برای بچه های کرولال
	354
	3-23-3- تئوری های آموزشی
	354
	3-23-4- خانه
	358

3-23-5- دانایی

358

3-23-6- روز

366

1 (3-23-7- شادی های کودکانه

366

فهرست منابع و مآخذ

368

فصل اول

3-1-1- آشنایی با حیوانات

3-1-1- اردک

« کواک ، کواک »

- کواک ، کواک

- صدای کیه ؟

- اردکی که سفیده

بابام برام خریده.

رفته تو آب و شنا می کنه

کواک ، کواک سر و صدا می کنه.

مشغول آب بازی شده

با ماهی هم بازی شده.

هی میره پایین می ره زیر آب

پیرهن او خیس می شه توی آب.

(قارقارقار، قورقورقور، شعبان نژاد، افسانه، ص 6)

3-1-2- اسب

شیهه کشان و آزاد

تند می روم مثل باد.

یال و دمم چه زیبا

بگوهزار ماشالا.

پیربالا که دیراست

سوار من دلیر است

(حیوانات اهلی، رحماندوست، مصطفی، ص 7)

3-1-3- الاغ

« عر، عر، عر »

- عر و عر و عر

- صدای کیه؟

- الاغی که بار داره

صبح تا غروب کار داره.

- بارش چیه ؟

- سیب و هلو

انگور سرخ و زردآلو.

بار می بره یه عالمه

صاحب اون می گه کمه !

بارش بیش تر می کنه

الاغه عرعر می کنه.

(همان، ص 6)

بچه هاپس کجایید

عرعر عریباید.

گاری به من ببندید

سوار شوید، بخندید.

همیشه بار می برم

آب و علف می خورم.

(همان، ص 3)

3-1-5- ببر

پوستی راه دارد ببر

چشم هایی سیاه دارد ببر.

غرغرش مثل رعد و فریاد است

سرعتش، مثل سرعت باد است.

تیز چنگال و تیز دندان است

یکی از دشمنان انسان است.

(حیوانات وحشی، رحماندوست، مصطفی،

ص 1)

3-1-6- بره

بع بع، چه شیری

چه ماستی، چه پنیری

رفتی لباس خریدی؟

پشم مراندیدی؟

چوپان خوب و تنها

مرا ببر به صحرا.

(حیوانات اهلی، مصطفی رحماندوست، ص 1)

3-1-4- «بز»

«مع مع مع»

مع مع مع

- صدای کیه؟

- بزی که از خواب پریده

خواب بوده و خواب می دیده

خواب می دیده گرگه یواش

می دزده از بزغاله هاش.

زنگوله پا ترسید و از خواب پرید

دوید و فریاد کشید.

داد زد و گفت: «گرگه برو، گرگه نیا

منم بز زنگوله پا.»

با این همه سر و صدا

از جا پرید چوپون ما.

اما کنار گله، گرگی ندید

زنگوله پا خیلی خجالت کشید.

(همان، ص 18)

دوشاخ دارم که تیزند
دوچشم دارم که ریزند
دودست و پا و یک دم
شیرمی دهم به مردم
ریش قشنگی دارم
شیطان و بی قرارم
(همان، ص 5)

3-1-7- بزغاله

« بزغاله ی من »
بزغاله ای دارم که او
مانند آهو می دود.
همراه من در سبزه ها
این سو و آن سو می دود.
با شادمانی می کشم
دست نوازش بر سرش.
از پیش من او می دود
گاهی به سوی مادرش.
بزغاله ی زیبای من
از شیر مادر می خورد.
گاهی کنار مادرش
در باغ، شبدر می خورد.

با شادمانی، صبح ها
من می شوم مهمان او.
زیرا که من هم می خورم
از شیر مادر جان او.
(چتری از گلبرگ ها، شعبان نژاد، ص 6)

3-1-8- جوجه

از داخل یک تخم
یک جوجه ی ناز
آمد به بیرون
شد قصه آغاز.
یک جوجه آن جا
این رو به پایین
آن رو به بالا.
این جوجه بیدار
این جوجه خواب و خسته.
آن ایستاده
این هم نشسته.
یک راه پر پیچ
یک راه هم، راست.
این می رود چپ
آن می رود راست.

دو چشم ریز ریز داشت
بال و پری تمیز داشت.
چه جوجه ای! خدایا!
مثل ستاره زیبا.
با هم صفایی داشتیم
برو بیایی داشتیم.
هم بازی نازی بود
کارش فقط بازی بود.
وقتی که من را می دید
به پیش من می دوید.
اما پریروز، ای داد
یک اتفاقی افتاد.
گربه ای بیکار آمد
از سر دیوار آمد.
چند تا میو میو کرد
فرفر و های و هو کرد.
جوجه که گربه را دید
جیک جیکی کرد و ترسید.
تا من بجنبم از جا
گربه پرید، واویلا.
جوجه دوید و در رفت
جیغی کشید و در رفت.

پایین پایین
بالای بالا.
کو؟ توی لوله
خارج شد اما.
این می زند دور
آن هم همین طور.
دنبال دانه
هی می زند دور.
این جوجه تنهاست
تنهای تنها.
با هم که باشند
شادند آن ها.
(یک جوجه این جا، یک جوجه آن جا،
رحماندوست، 1377)

« صدای ساز می آمد »
جوجه ی نازی داشتم
خوب نگهش نداشتم.
جوجه نگو، طلا بود
زرنگ و ناقلا بود.
جوجه ی من قشنگ بود
نوکش حنایی رنگ بود.